

BOOKS RECEIVED

E. Thenius. Grundzüge der Verbreitungsgeschichte der Säugetiere. Jena, 1972. X+345 str., 115 rys., 6 tabel.

Autor, profesor paleontologii na Uniwersytecie Wiedeńskim, dał w wymienionej książce nowocześnie ujętą historyczną zoogeografię ssaków. Historyczną w znaczeniu geologicznych dziejów Ziemi, gdyż nie zajmuje się, jak wynika z przedmowy (str. VII—VIII), zachodzącymi obecnie wahaniami rozciągłości zasięgów, ich ekspansjami czy redukcjami, wpływem człowieka i jego gospodarki na rozmieszczenie ssaków, ani też sezonowymi wędrówkami gatunków czy populacji. Po wspomnianej przedmowie książka dzieli się na: I. Część ogólną (str. 1—35) i II. Część szczegółową (str. 36—298). Część ogólna składa się z czterech następujących rozdziałów: A. Podstawy rozważa zoograficznych, B. Uwagi dotyczące układu systematycznego ssaków, C. Czynniki rozprzestrzeniania się ssaków lądowych, D. Paleogeografia i jej znaczenie dla historii rozprzestrzeniania się ssaków. Część szczegółowa obejmuje, jak podano, 264 str. czyli przeszło dwie trzecie całej książki, stanowiąc jej właściwy trzon. Autor podzielił ją na trzy rozdziały i krótkie zakończenie. Rozdział A w tej części (str. 36—73) daje w kolejnych podrozdziałach przegląd dzisiejszych obszarów zoogeograficznych i ich fauny ssaków, tj. Notogeii, Neogeii, a dalej Obszarów Nearktycznego, Palearktycznego, Etiopskiego i Orientalnego, przy czym cztery ostatnie obszary uważa autor, oczywiście, za znacznie mniej swoiste od dwóch pierwszych i skłonny jest przeciwstawiać je tamtym pod nazwą Megagea. Rozdział B części szczegółowej (str. 74—147) rozpatruje kopalne fauny ssaków poszczególnych kontynentów, a więc Australii z Nową Gwineą, Ameryki Południowej, Afryki i Madagaskaru, Ameryki Północnej i wreszcie Eurazji. Następny z kolei rozdział C (str. 148—292) poświęcony jest historii rozprzestrzeniania się poszczególnych rzędów ssaków. Zakończenie części szczegółowej (rozdział D, str. 292—298) porusza kilka ogólnych problemów zoogeografii historycznej. Trzecią z kolei część książki stanowi obszerny, doprowadzony do rodzin przegląd układu systematycznego ssaków (str. 299—306), przy czym dla każdej jednostki taksonomicznej, zarówno wygasłej jak i współczesnej wskazane jest jej rozmieszczenie geograficzne dzisiejsze oraz w ubiegłych okresach geologicznych. Str. 307—321 zajmuje starannie dobrany, ułożony według odpowiednich rozdziałów książki spis piśmiennictwa. Na str. 323—345 znajduje się skorowidz.

Układ systematyczny ssaków przyjęty przez autora omawianej książki nawiązuje w zasadzie do znanego układu G. G. Simpsona z r. 1945, jednak z pewnymi odchyleniami, które warto tu krótko omówić, gdyż odbiega on również pod tym względem od układu zastosowanego w „Ssakach” („Zarysie teriologii”) K. Kowalskiego oraz w tomie „Ssaki” „Małego słownika zoologicznego”.

Tak więc E. Thenius dzieli ssaki na trzy podgromady: *Non-Theria* z rzędami *Triconodonta*, *Docodonta*, *Multituberculata* i *Monotremata*, dalej *Pantotheria* z rzędami *Symmetrodonta* i *Europantotheria*, i wreszcie *Theria*, do których należą wszystkie pozostałe ssaki, przy czym torbacze *Marsupialia* stanowią tylko jeden z 31 rzędów i nie są ostrzej przeciwstawiane łożyskowcom. Wydaje się, że układ przyjmowany w naszych nowszych opracowaniach teriologicznych, przeciwstawiający torbacze łożyskowcom na szczeblu szczepów, czyli taksonów wyższych od rzędów jest słuszniejszy i lepiej oddaje stosunki filogenetyczne.

Rząd owadożernych, *Insectivora* w rozumieniu tradycyjnym, przyjętym również przez teriologów, uważa E. Thenius za grupę zbiorczą i rozbija go na cztery rzędy: *Zalambdodonta* z rodzinami *Solenodontidae*, *Tenrecidae* (tu należą też jako podrodzina *Potamogalinae*) i *Chrysochloridae* (pomijamy tu rodziny wygasłe), następnie *Insectivora* s. str., owadożerne właściwe z rodzinami jeży, *Erinaceidae*, ryjówek, *Soricidae* i kretów, *Talpidae*, dalej jako osobny rząd ryjoskoczki, *Macro-*

scelidae z rodziną takiej samej nazwy, wreszcie również jako osobny rząd wiworeczniki czyli tupaje, *Tupaioidea* z rodziną o takiej samej nazwie. Między rządem *Zalamdodonta* a rządem *Insectivora* umieszcza E. Thenius rząd *Hyaendonta*, do którego weszła część dawnych pradrapieżnych. *Creodonta*, podczas gdy reszta ich przeszła do prakopytnych *Condylarthra*. To rozbieżność dawnych owadożernych na kilka rzędów i pewne przegrupowania w obrębie innych prymitywnych grup ssaków wydają się uzasadnione, tym bardziej że odpowiadają one historii rozprzestrzeniania się i dzisiejszemu rozmieszczeniu geograficznemu tych grup.

Nie jest jasne, dlaczego E. Thenius pominął w przeglądzie układu systematycznego ssaków rodzinę *Hominidae*, o czym zresztą informuje w notce na str. 163. Na szczęście rodzina ta figuruje na rys. 74, dając w ten sposób użytkownikowi książki ogólną orientację co do pozycji człowieka wśród innych naczelnych i co do ogólnego przebiegu antropogenezy.

Płetwonogich, *Pinnipedia* nie wyodrębnia E. Thenius jako osobnego rzędu, czy choćby podrzędu. Dyskutowaną ostatnio parokrotnie sprawę mono- czy dyfilyzmu płetwonogich pozostawia on otwartą (rys. 89), wyprowadzając je rodowo ogólnie od *Arctoidea*. Zaskakuje tylko, że w samym przeglądzie układu (na str. 303) umieszcza wszystkie trzy rodziny *Pinnipedia* daleko od *Arctoidea*, oddzielając je od nich wszystkimi rodzinami *Cynoidae* i *Aeluroidae*.

Omaiwana tu książka daje prawdziwą kopalnię materiału dotyczącego zresztą nie tylko historii rozprzestrzeniania się ssaków, jak mówi jej tytuł, lecz też szeregu znacznie ogólniejszych zagadnień ich rozwoju rodowego. Jest ona przy tym na wskroś nowoczesnie ujęta, wolna od schematów neodarwinistycznych, uwzględnia też szeroko nierównomierność tempa ewolucji oraz dryf kontynentów i wędrówki biegunów, jeśli chodzi o przemiany areny życia na Ziemi. Jest ona przy tym znakomicie ilustrowana mapkami, częściowo dwubarwnymi. Należy ją bardzo gorąco polecić wszystkim naszym bibliotekom zoologicznym, paleontologicznym i ogólnobiologicznym.

T. Jaczewski

Björn Kurtén. The Age of Mammals. London, 1971. 250 str., 67 rys., 15 tabel, 11 rys. na wszywkach kredowych. Cena £ 3.50.

Prawie dokładnie w 60 lat po znanym dziele paleozoologa amerykańskiego H. F. Osborna „The Age of Mammals in Europe, Asia and North America”, New York, 1910, ukazała się ostatnio pod prawie takim samym tytułem książka wybitnego paleozoologa fińskiego, wykładowcy paleontologii na uniwersytecie w Helsinkach. Cała epoka nacechowana wielkim postępem w dziedzinie nauk o historii Ziemi i o historii życia na niej dzieli te dwa opracowania. Zresztą i charakter ich jest odmienny. Dzieło H. F. Osborna było, oczywiście, na wskroś ewolucyjne i miało charakter obejmującego bardzo bogaty zestaw faktów, ale opierało się z konieczności na rozważaniach raczej ogólnoporównawczych, głównie opisowo-morfologicznych, o niesprecyzowanych ramach czasowych jeśli chodzi o omawianie przemian filogenetycznych. Również arenę procesów bioewolucyjnych ujmowano wówczas raczej statycznie, w owych latach kształtowały się przecież dopiero pierwsze koncepcje teorii geofizycznych A. Wagnera, teorii przyjmowanych początkowo z niemal powszechnym sceptycyzmem jako coś zgoła fantastycznego. Przez następne 60 lat nie tylko nagromadzono wiele nowych materiałów paleozoologicznych i pogłębiono wiedzę z zakresu morfologii, ekologii i etologii porównawczej ssaków, ale też uzyskano i zaczęto coraz powszechniej stosować metody obiektywnego, ujmowanego w latach datowania materiałów paleozoologicznych oraz zaczęto poznawać i wyjaśniać w sposób ściśle fascynującą dynamikę ukształtowań powierzchni Ziemi, a zwłaszcza przemiany w historii rozmieszczenia jej lądów i oceanów. Uważane przed pół wiekiem za fantastyczne teorie Wegnera znalazły mocną podbudowę geofizyczną i weszły w sposób trwały do dorobku wiedzy geologicznej. Wszystkie te nowe zdobycze nauki ostatniego 60-lecia uwzględnia